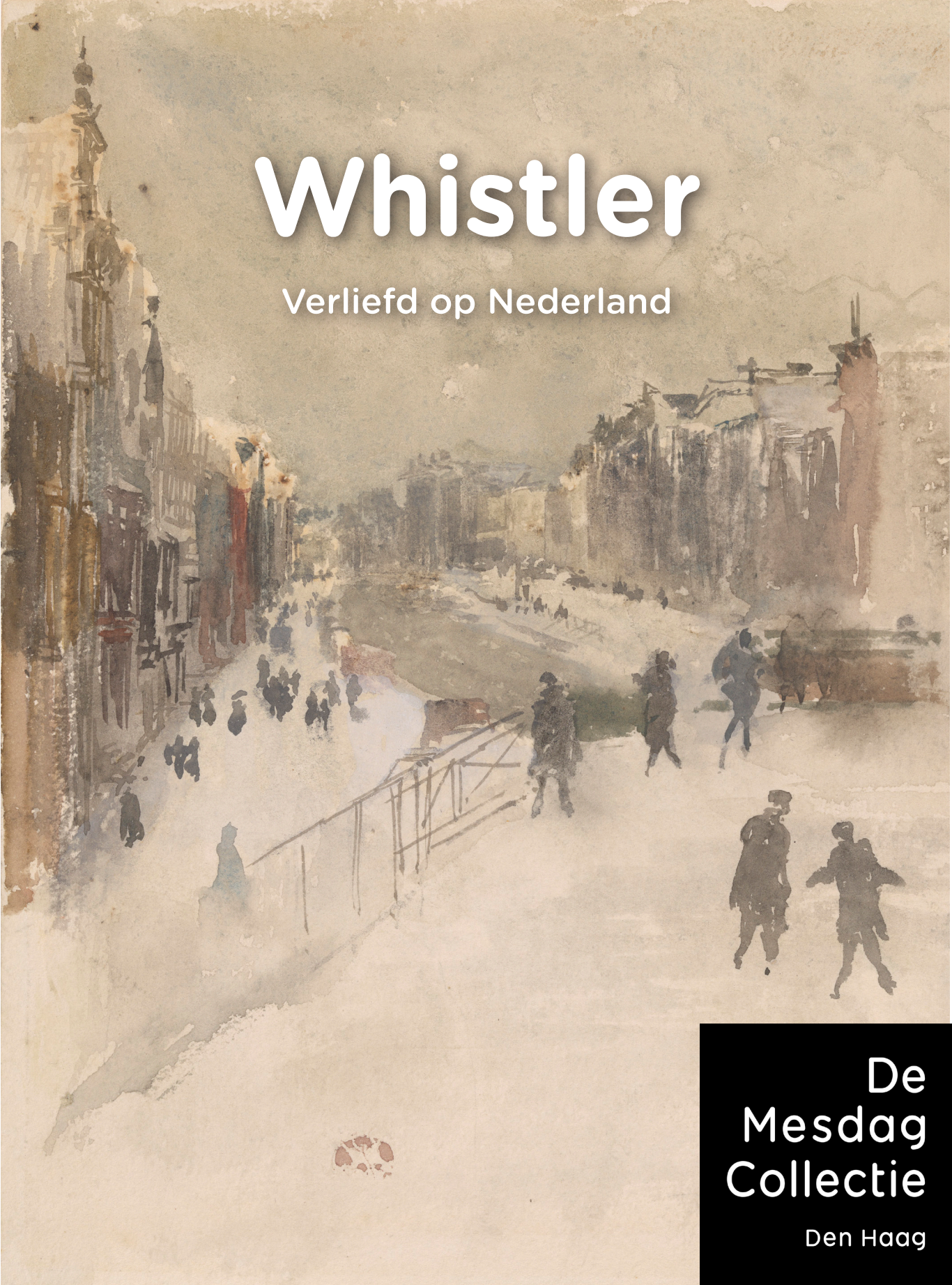

Whistler

Verliefd op Nederland

De
Mesdag
Collectie

Den Haag

Retourneren aan de informatiebalie s.v.p.

Inhoud

Introductie	3
Zaal 1 Whistler was hier	6
Zaal 2 Schilderachtig Amsterdam	23
Zaal 3 Navolging in Nederland	36
Grote Colenbranderzaal	47

tentoonstellingsteksten in grote letter

Whistler

Verliefd op Nederland

James McNeill Whistler (1834-1903) zocht zijn leven lang naar tijdloze schoonheid in zijn kunst. Hij vond die door zijn onderwerpen met een originele benadering en in een vernieuwende stijl weer te geven. Hij bouwde daarbij bewust aan een reputatie als onruststoker, strijdend voor zijn artistieke idealen. Hij voerde er meerdere rechtszaken over.

Whistler werd geboren in de Verenigde Staten, groeide op in Sint-Petersburg en werkte in de avant-gardekringen van Parijs en Londen. Hij reisde veel en bezocht Nederland ten minste elf keer.

Hij kwam naar Nederland vanwege zijn fascinatie voor de 17de-eeuwse meesters. Maar zelf maakte hij hier ook tientallen aquarellen, etsen en handzame schilderijen, waaruit zijn liefde voor dit land blijkt. 'Nederland is echt een land van kunstenaars. Het heeft sfeer', schreef hij.

Zijn moderne blik op het waterrijke Nederland opende veel kunstenaars de ogen voor de mooie plekjes van hun land.

Deze tentoonstelling is gelijktijdig te bezoeken met de tentoonstelling 'Whistler. Dandy en dwarsdenker' in het Van Gogh Museum in Amsterdam, en is georganiseerd in samenwerking met Tate Britain.

Whistlers monogram

Whistler signeerde zijn werk met een vlinder; de letters J, M en W zijn omgezet in een monogram, geïnspireerd op pottenbakkersstempels op Oost-Aziatisch aardewerk. De J vormt kop en staart, de M en de W de vleugels. Naarmate zijn strijd voor schoonheid harder werd, kreeg de staart een angel. Hij gebruikte het teken ook op zijn pamfletten en boeken, waarmee hij publieke debatten voerde over kunst en schoonheid. Ook in de zalen van deze tentoonstelling is het monogram te ontdekken. Hoeveel kun je er vinden?

'(...) in Holland zit er iets in de lucht,
en dat geeft geheimzinnigheid.'

Zaal 1

Whistler was hier

Whistler reisde regelmatig naar Nederland tussen 1863 en 1902. Hij bezocht onder meer Amsterdam, Den Haag, Dordrecht en Zeeland. Op bijna alle werken die hij hier maakte bracht hij water in beeld: de zee, de stadsgrachten en de watervlaktes buiten de stad. Hij maakte poëtische impressies, passend bij het landschap: 'in Holland zit er iets in de lucht, en dat geeft geheimzinnigheid.'

Op zijn allerlaatste dag in Nederland, 31 augustus 1902, bezocht Whistler Museum Mesdag (tegenwoordig De Mesdag Collectie). Toen hij in Hotel Des Indes verbleef, was hij flink ziek geweest en was Hendrik Willem Mesdag bij hem op ziekenbezoek gegaan. Ruim een eeuw later tonen Whistlers Nederlandse werken in deze zalen zijn esthetische blik op ons land.

James McNeill Whistler

Whistler met witte lok, 1879

ets en drogenaald op papier
Joan M Winchell Collectie

Zelfbeeld

Whistler droeg vaak een breedgerande strohoed en een gestippelde das geknoopt in romantische stijl, zonder de gebruikelijke witte kraag. Met zijn kleine postuur en witte haarlok was hij een opvallende verschijning. De donkerlichtverdeling op dit zelfportret getuigt van zijn liefde voor Rembrandt, van wie hij in zijn tienerjaren in Sint-Petersburg veel werk had kunnen zien. Nederland was voor Whistler het 'land van Rembrandt', een belangrijke reden om dit land te bezoeken.

James McNeill Whistler

Chelsea in het ijs, 1864

olieverf op doek

Colby College Museum of Art, Waterville, Maine.

The Lunder Collection

Mist

Whistler schilderde als een van de eerste kunstenaars sfeervolle gezichten op de Theems in Londen bij smog en mist. In zijn visie was de natuur niet altijd mooi van zichzelf, maar creëerde hij als kunstenaar schoonheid door kleuren en lijnen te stileren. Hier vormen de mist en sneeuw een harmonieus beeld. Door alledaagse beelden terug te brengen tot lijn, kleurtoon en vorm maakte Whistler het pad vrij voor de moderne, abstracte kunst.

Hendrik Willem Mesdag

Onstuimige zee, c. 1869-1905

olieverf op paneel

De Mesdag Collectie, Den Haag

De Noordzee

De paden van Whistler en Mesdag kruisten elkaar meerdere keren in Den Haag. Het is goed mogelijk dat de Haagse zeeschilder Whistler heeft geadviseerd om in Scheveningen te gaan werken.

De zee was voor Mesdag bij iedere weersomstandigheid een onuitputtelijk onderwerp. Daarin verschilden Whistler en Mesdag nauwelijks. Dit paneeltje schilderde Mesdag waarschijnlijk op een gure dag vanaf het Scheveningse strand.

Vitrine

James McNeill Whistler

Dorp, 1887

watervarf op papier
The Hunterian, University of Glasgow

Schetsen

Whistler had altijd zijn schetsboekjes bij de hand om tijdens zijn reizen snelle impressies te maken. Hij bracht met spontane penseelstreken een typisch Hollands landschap tot leven: een groene weide, daken met rode dakpannen en een kerktoeren. De hoge horizon was typerend voor Whistler. Met het lege deel van het papier eronder suggereerde hij het water, waarop hij dobberde met zijn bootje.

Meer van zijn schetsen zien? Loop naar het scherm in deze zaal en blader door zijn boekjes

Vitrine

James McNeill Whistler

Lommerrijke steeg in Domburg, 1900

potlood, pen in inkt, op papier
The Hunterian, University of Glasgow

Blader door de schetsboekjes van Whistler. Hij wist op een heel trefzekere manier de kracht van het landschap en het water te vangen op papier.

Vitrine

James McNeill Whistler

Grijs en zilver - Noordzee, c.1884

waterverf op papier

The Fitzwilliam Museum, University of Cambridge

Kaart aan de muur

Whistler reisde minimaal elf keer naar Nederland, waar hij verschillende steden en de Noordzeekust bezocht. Op deze kaart zie je waar hij zijn Nederlandse tekeningen, etsen en schilderijen in deze tentoonstelling maakte.

'Je kunt je geen aardiger metgezel voorstellen dan hij: vrolijk, vriendelijk, zonder enige pretentie, enthousiast, en bovendien een harde werker als geen ander.'

Kunstenaar Carel Nicolaas Storm van 's-Gravesande over zijn uitstapje naar Dordrecht met Whistler in 1884

James McNeill Whistler

La Marchande de Moutarde (De mosterdverkoopster), 1858

ets op papier

Rijksmuseum Amsterdam. Schenking van het Art Institute of Chicago

Rotherhithe, 1860

ets en drogenaald op papier

Rijksmuseum Amsterdam. Schenking van het Art Institute of Chicago

Etsseries

Meerdere keren in zijn leven bracht Whistler een serie etsen uit: de 'French Set' (1858), de Londense 'Thames Set' (1871) en de 'Venice Set' (1880 en 1886). Met twaalf scènes uit het dagelijks leven maakte hij met de Franse serie meteen naam als prentkunstenaar. Deze mosterdverkoopster in een doorkijkje verradt direct de invloed van 17de-eeuwse Nederlandse genrestukken. Op Rotherhithe (hiernaast) pauzeren arbeiders even in de lokale pub, met boten op de Theems in de achtergrond. Het in beeld brengen van vrijetijdsbesteding was in 1860 een opvallend moderne keuze.

Vitrine

James McNeill Whistler

De ingang, 1879-80

ets, drogenaald en roulette op papier
The Fitzwilliam Museum, University of Cambridge

Venetië

Financieel geruïneerd door verschillende rechtszaken, reisde Whistler naar Venetië in de hoop daar veel verkoopbaar werk te kunnen maken. De etsen uit de 'Venice Set' hebben opnieuw het alledaagse leven als onderwerp. Ze hebben kenmerken die een opmaat vormen naar zijn latere 'Amsterdam Set' (in de volgende zaal). Zo combineert deze voorstelling frontale, rijk geornamenteerde architectuur en een sprookjesachtige uitstraling, die we later terugzien op etsen van Amsterdamse grachtenpanden. Leuk detail: Whistler werkte in Venetië vanuit een gondel op het water.

James McNeill Whistler

Voor de Nederlandse kust, 1883-84

waterverf op papier

The Hunterian, University of Glasgow

De Hollandse kust

Met subtiele lagen groenblauwe tinten en elkaar kruisende, ritmische penseelstreken gaf Whistler de golven van de uitgestrekte Noordzee weer. Op het papier zelf zitten spetters zeewater. Wellicht schilderde hij dit ook echt vanaf een bootje tussen de golven. Whistler benutte de grove structuur van het papier, waardoor de verf uiteenvalt in levendige, korte penseeltoetsen die de onrustige zee overtuigend oproepen. Mogelijk zien we hier Scheveningen. De aquarel ademt dezelfde sfeer als de zeegezichten van Mesdag, wiens werk Whistler kende.

James McNeill Whistler

Gezicht op de haven van Dordrecht: grijs en groen, c. 1883-84

olieverf op panel

Colby College Museum of Art, Waterville, Maine. The Lunder Collection

James McNeill Whistler

Zuyder Zee, 1884-85

waterverf op papier

Privécollectie

James McNeill Whistler

Gezicht op het Papendrechtsche Veer te Dordrecht, 1884-87

ets en drogenaald op papier

Rijksmuseum Amsterdam. Aankoop uit het F.G. Waller-Fonds

Gezicht op Dordrecht, 1884

ets en drogenaald op papier

Rijksmuseum Amsterdam

Dordrecht

In 1884 bezocht Whistler Dordrecht samen met etskunstenaar Carel Nicolaas Storm van 's-Gravesande, die hierover schreef: 'Ik heb een paar dagen met hem doorgebracht, [...] we hebben daar schetsen gemaakt, tochtjes op het water'. Op deze ets vormt het Groothoofd in Dordrecht, met de herkenbare koepel, de achtergrond van een uitgestrekte watervlakte. Op het schilderij linksboven bracht hij dezelfde omgeving resoluut terug tot grijs en groen, zoals die titel benadrukt.

**‘Whistler stond erop ons mee te nemen voor
een tochtje om ons de “charmante omgeving”
van Den Haag en het Bosch te laten zien. (...)
Hij was vol bewondering en liefde voor Den Haag.’**

Kunstenaar George Sauter, 1902

James McNeill Whistler

Moeras in Zeeland, c. 1900

transparante en dekkende waterverf op papier
National Gallery of Art, Washington, Corcoran Collection
(legaat James Parmelee)

Een huis in Vlissingen, c. 1900

waterverf op papier
Privécollectie

Zeeland

Op zijn een-na-laatste reis in 1900 bleef Whistler wat langer in Zeeland, waarschijnlijk op aanraden van kunstenaar Jan Toorop, die hij in de jaren 1880 in Londen had ontmoet. Whistler maakte er schetsen en zonnige aquarellen. Op klein formaat vereeuwigde hij een lief tafereel met twee figuren, waarschijnlijk een moeder en kind.

James McNeill Whistler

Gezicht op een gracht in Nederland, c. 1900

waterverf op papier

Colby College Museum of Art, Waterville, Maine. The Lunder Collection

Zaal 2

Schilderachtig Amsterdam

De Nederlandse hoofdstad was geliefd bij kosmopoliet Whistler. In de winters maakte hij aquarellen van het vermaak op het ijs en in de sneeuw. 's Zomers trok hij met een bootje door de grachten langs in verval geraakte achterbuurten; voor hem aantrekkelijke, rauwe schoonheid. Dat moest hij één keer bekopen met een nat pak toen bewoonsters vanuit het raam emmers smerig water over zijn hoofd leegkieperden.

In 1889 verbleef Whistler twee maanden in Amsterdam. Hij bezocht er tentoonstellingen en musea en ontmoette veel Nederlandse kunstenaars. In antiquariaten ging hij op zoek naar 17de- en 18de-eeuws Nederlands papier dat zijn etsen een warme uitstraling gaf. Hij maakte in die periode een bijzondere serie etsen, de 'Amsterdam Set', een hoogtepunt binnen zijn grafische werk.

James McNeill Whistler

Huis aan een gracht, Amsterdam, 1889

houtschool en waterverf op papier
The Hunterian, University of Glasgow

‘Amsterdam Set’

Whistler was enorm vernieuwend in zijn etskunst. Hij tekende direct op de koperplaat, experimenteerde veel en was nauw betrokken bij het drukken. Door zijn hoge eisen is de ‘Amsterdam Set’ nooit echt als serie uitgegeven. De kern wordt gevormd door acht voorstellingen van de Amsterdamse grachten.

Vanaf zijn lage standpunt richtte hij zijn blik op de onderkant van de gevels. Mensen in huizen en op de kades worden weerspiegeld in het water. Licht, donker en bijzondere texturen zijn het eigenlijke onderwerp.

Nederlandse critici waardeerden deze onrealistische ‘droomerijen’ niet erg, maar veel kunstenaars én Whistler zelf waren enthousiast: ‘Wat ik tot dusverre gedaan heb, is van veel hogere kwaliteit dan al het voorafgaande. Het verenigt de fijnste detaillering (...) met meer vrijheid en een fijnere uitvoering.’

James McNeill Whistler

De pierrot, 1889

ets en drogenaald op papier
Stadsarchief Amsterdam

James McNeill Whistler

Het geborduurde gordijn, 1889

ets en drogenaald op papier
Stadsarchief Amsterdam

James McNeill Whistler

Balkon, Amsterdam, 1889

ets en drogenaald op papier
Stadsarchief Amsterdam

Brug, Amsterdam, 1889

ets en drogenaald op papier
The Hunterian, University of Glasgow

Het vierkante huis, 1889

ets en drogenaald op papier
Stadsarchief Amsterdam

James McNeill Whistler

Nocturne: danshuis, 1889

ets en drogenaald op papier
Stadsarchief Amsterdam

De trappen, Amsterdam, 1889

ets en drogenaald op papier
National Gallery of Art, Washington. Gift of John Nichols Estabrook
and Dorothy Coogan Estabrook

Vitrine

Het lange huis – Ververij – Amsterdam, 1889

ets en drogenaald op papier
Victoria and Albert Museum

James McNeill Whistler

Amsterdam gezien vanaf het Tolhuis, 1863

ets en drogenaald op papier
Stadsarchief Amsterdam

Eerste ets

Op zijn tweede reis naar Nederland in 1863 maakte Whistler zijn eerste ets van Amsterdam. Hij had meteen zijn onderwerp gevonden: boten op het water en de stad in de achtergrond. Vergeleken met zijn latere Amsterdamse etsen ogen de lijnen nog wat zoekend. In de verschillende stadia van deze prent experimenteerde Whistler met de lucht: van een onstuimige wolkenlucht, via een uitgewiste lucht (zoals hier) naar een strakker lijnenspel van de boten tegen een lichte hemel.

‘De heer Whistler zocht nieuwe werelden om te veroveren, en koos Amsterdam; volgens hem een van de meest pittoreske steden van Europa.’

Uit: ‘A Chat with Mr. Whistler’, Pall Mall Budget, 1890

James McNeill Whistler

Zaandam, 1889

ets en drogenaald op papier

Rijksmuseum Amsterdam. Aankoop uit het F.G. Waller-Fonds

De molen, 1889

ets en drogenaald op papier

Rijksmuseum Amsterdam. Aankoop uit het F.G. Waller-Fonds

Zaandam

Deze twee Zaanse etsen behoorden voor Whistler tot de 'Amsterdam Set'. Hij was duidelijk gefascineerd door de molens van Zaandam, want hij verbeeldde ze van binnen en van buiten. Het donkere interieur van een verfmolen bouwde hij op met talloze verfijnde arceringen, waar de mensen en zakken vol maalgoed langzaam uit opdoemen. De vervagende lijnen aan de linker- en onderzijde samen met Whistlers vlindermonogram dat deel uitmaakt van de voorstelling, maken de ets tot een intrigerende compositie.

James McNeill Whistler

Sneeuw, Amsterdam, 1882

watervarf op papier
Privécollectie

Sneeuwpret

In de winter van 1882 was Whistler enige tijd in Amsterdam, waar hij meerdere winterse aquarellen maakte. Vanuit een café schilderde hij het nog niet gedempte Rokin, bedekt met een dikke laag sneeuw. De koele tinten zijn mooi in harmonie. Met de speelse silhouetten van voorbijgangers vormt het een pittoresk plaatje van de hoofdstad. Nederlander kan bijna niet.

Zaal 3

Navolging in Nederland

In 1889 kwam Whistler naar de opening van een tentoonstelling van de Nederlandsche Etsclub in Museum Panorama Mesdag in Den Haag. Hij dineerde met een groep kunstenaars, onder wie George Hendrik Breitner, Floris Verster en Barbara van Houten. In de weken erna mengde hij zich in de Nederlandse artistieke kringen: 'dineert voortdurend bij bewonderaars en houdt dan voortdurend speeches temidden van groote dronkenschap,' schreef componist Alphons Diepenbrock.

Nederlandse critici en verzamelaars waren verdeeld over Whistler, maar veel jonge kunstenaars waren vol bewondering voor zijn radicale houding en werk. Zij vonden het ongekend dat de identiteit van zijn geportretteerden werd overstemd door een compositie van een enkele toon, zoals zwart, grijs of wit.

Daarnaast maakten zijn sfeervolle en experimentele landschappen veel indruk op Nederlandse kunstenaars. In deze zaal is Whistlers invloed op hen onmiskenbaar.

James McNeill Whistler

De bruid, 1868-69

olieverf op doek
De Mesdag Collectie, Den Haag

Meisje in het wit

Matthijs Maris was een van de Nederlandse kunstenaars die Whistler vanaf het begin volgde. Jaren nadat Maris dit intrigerende schilderij maakte, noemde hij het zijn 'schets van een meisje in het wit'. Hiermee refereerde hij aan Whistlers roemruchte serie van drie portretten van vrouwen in het wit gekleed. De twee kunstenaars vonden elkaar in het weergeven van onstoffelijke vrouwen, zoals hier ook te zien is. Maris sprak over 'de eenvoud en waardigheid van sommige van [Whistlers] portretten'.

James McNeill Whistler

Compositie in geel en grijs: Effie Deans, c. 1876–78

olieverf op doek

Rijksmuseum Amsterdam.

Schenking van M.C. barones van Lynden-vanPallandt.

James McNeill Whistler

Compositie in zwart en bruin: het bontjasje, 1877

olieverf op doek

Worcester Art Museum, Worcester MA

Maud Franklin

Whistlers partner Maud Franklin stond model voor deze levensgrote portretten, die voor het eerst weer samen te zien zijn sinds ze in 1889 tentoongesteld werden in Amsterdam. Zij werkten veel samen en Franklin was op dat moment zwanger van hun dochter.

Whistler voegde later de naam Effie Deans toe aan de titel, verwijzend naar een personage uit een roman van de Schotse schrijver Walter Scott. Waarschijnlijk omdat zij ook een ongetrouwde moeder was, net als Franklin. Whistler plaatste linksonder op het schilderij zelfs een citaat uit de roman.

Te modern

Franklin en Whistler maakten samen twaalf van dit soort moderne, experimentele portretten. Hier draagt ze een modieus bontjasje. Haar rok lijkt bijna op te gaan in de achtergrond. Effie Deans kwam in Nederlandse handen, maar dit portret kreeg kunsthandelaar Van Wisselingh niet verkocht: 'De Hollanders zijn traag, maar onze kunstenaars zijn er erg van onder de indruk. Jacob Maris, wiens oordeel ik het hoogst aansla, vindt het mooi.'

Theo Molkenboer

Moeder bij de linnenkast, 1894-95

olieverf op doek

Drents Museum, Assen. Schenking Stichting Schone Kunsten rond 1900

Moederbeeld

Het kan niet anders dan dat Theo Molkenboer Whistlers beroemde moederportret kende. Het schilderij werd in 1889 tentoongesteld in Amsterdam, waar Molkenboer op dat moment woonde en studeerde aan de Rijksnormaalschool voor Tekenleraren. Molkenboers gestileerde portret van zijn moeder van enkele jaren later vertoont duidelijke parallellen: het contrast van de vrouw in zwart tegen de stapels wit linnen en de positie en profil.

Menso Kamerlingh Onnes

Portret van Jenny Kamerlingh Onnes, 1888

olieverf op doek

Museum De Lakenhal, Leiden.

Schenking erven M. Kamerlingh Onnes, 1946

Als een dame

Menso Kamerlingh Onnes
echode Whistlers vernieuwende
figuurschilderkunst in dit portret van
zijn zus Jenny. De zittende pose gezien
van opzij, de sobere kleuren en vooral
de virtuoze stijl doen sterk denken aan
Whistlers beroemde portret van zijn
moeder en andere damesportretten van
zijn hand die die jaren in Nederland en
België te zien waren. Jenny Kamerlingh
Onnes zelf schreef over de tentoonstelling
in 1889: ‘Whistler is prachtig schitterend’.

James McNeill Whistler

Kleine nocturne, Amsterdam, 1889

ets op papier

The Hunterian, University of Glasgow

Experimenteel

Whistler stond voorop in de etsrevolutie. Hij tekende ter plekke op de etsplaat en liet het toeval meespelen. Nocturnes (nachtgezichten) waren zijn meest experimentele genre, omdat hij hierbij in beeld bracht wat eigenlijk met het blote oog niet te zien was. Wie goed kijkt, ziet mensen op een smalle brug tussen huizen, en die scène wordt nog eens gereflecteerd in het water. Met gewaagde etslijnen en arceringen over de figuren heen heeft Whistler de geheimzinnigheid van de schemering knap gevangen.

Willem Witsen

Waterloo-bridge bij avond, c. 1890

watervarf op papier
Kröller-Müller Museum, Otterlo

Voorstraatshaven VIII, Dordrecht, c.1898-1900

ets op papier
Van Gogh Museum, Amsterdam, ter plaatsing in De Mesdag Collectie,
Den Haag (schenking familie Visser 't Hooft)

In Whistlers voetsporen

De dromerige water- en nachtgezichten (nocturnes) van Whistler maakten veel indruk op Nederlandse kunstenaars. Zijn invloed is vaak duidelijk zichtbaar. Storm van 's-Gravesande ging in 1884 enkele dagen met hem op pad rond Dordrecht en maakte daarna veel sfeervolle etsen van de stad bij maanlicht. Breitner ving in fotografie en watervarf spiegelingen op de Amsterdamse grachten met een soortgelijke stilering als Whistler. Willem Witsen, tot slot, heeft Whistler nooit ontmoet, maar bewonderde zijn kunst. Zijn waterlandschappen ademen eenzelfde serene, bijna mystieke en verstilde sfeer.

George Hendrik Breitner

Spiegeling van grachtenhuizen in het water op het Singel 377 tot en met 385 te Amsterdam, c. 1890-1910.

foto (moderne afdruk)
Rijksmuseum Amsterdam

George Hendrik Breitner

Damrak bij avond, c. 1890

watervarf en houtskool op papier
Stadsarchief Amsterdam

Carel Nicolaas Storm van 's-Gravesande

Haven in Dordrecht bij maanlicht, in of voor 1887

drogenaald op papier

Rijksmuseum Amsterdam. Schenking van jhr. C.N. Storm van 's-Gravesande

Richard Josey naar James McNeill Whistler

Compositie in grijs en zwart nr. 1, 1879

mezzotint op papier

The Hunterian, University of Glasgow

Icoon

Het beroemde portret van Whistlers moeder werd in 1889 op de Tentoonstelling van Levende Meesters in Amsterdam geëxposeerd. Later was deze prent naar het schilderij te zien in de vitrine van een boekhandel. Het portret met de muzikale titel Compositie in grijs en zwart maakte veel indruk, omdat het niet zozeer ging om de moederlijke uitstraling, maar om de sobere en gestileerde ordening van kleurvlakken. Toch is het een iconisch beeld voor 'de moeder' geworden.

Het schilderij is nu te zien in de tentoonstelling over Whistler in het Van Gogh Museum.

Grote Colenbranderzaal

Whistler en muziek

Voor Whistler waren schilderkunst en muziek nauw verbonden: 'Zoals muziek de poëzie van het gehoor is, zo is schilderkunst de poëzie van het oog, en het onderwerp heeft niets te maken met de harmonie van klank of kleur.' Daarom gaf hij zijn werken muzikale titels, zoals symfonieën en nocturnes.

Whistlers begrip nocturne voor een nachtelijke scène werd later gangbaar in de kunstgeschiedenis. Vooral de nocturnes van Chopin, maar ook muziek van Beethoven en Schubert inspireerden hem. Omgekeerd liet Debussy zich voor zijn composities door Whistlers sfeervolle schilderijen beïnvloeden.

Scan de QR-code om de afspeellijst te beluisteren met muziek uit de tijd van Whistler. Of pak wat bladmuziek en speel zelf iets op de piano.

Flaneren op koper

‘Weet gij wat etsen is? – Het is flaneren op
't koper.’

Zo begint het gedicht ‘Aqua-forti’ (1876) van Carel Vosmaer, de Rembrandtkenner en etskunstenaar die goed bekend was met Whistler en zijn etsen. Het is een metafoor die aansluit bij de stijl waarin Whistler werkte én leefde. Als Flaneur pur sang hanteerde Whistler in zijn etsen een lichte, speelse tred. Het gedicht eindigt met een beeldende beschrijving die Whistler mogelijk heeft geïnspireerd om aan zijn kenmerkende monogram van een vlinder soms een angel toe te voegen:

‘ ’t Is op 't gevoelig goudkleur koper malen
Met d' angel ener wesp en 't fulpen stof
Der vlinderwiek, gegloeid van zonnestralen;
De punt der naald die juist ter snede trof
Wat in des kunstenaars rijke dichtersziel
Uit fantasie en leven samenviel.’

Strijden voor schoonheid

De verstilde sfeer van Whistlers schilderijen stond in sterk contrast met zijn strijdlustige karakter. Hij haalde fel uit naar critici, wat hem veel bekendheid gaf. In 1877 klaagde hij de beroemde kunstcriticus John Ruskin aan omdat die had geschreven dat hij 'nooit had gedacht nog eens een verwaande kwast tweehonderd guineas te horen vragen om een pot verf in het gezicht van het publiek te smijten.' De juridische kosten ruïneerden Whistler.

In 1885 gaf Whistler een lezing getiteld 'Ten o'Clock' die hij ook als pamflet publiceerde. Hierin keerde hij zich tegen zijn vriend én vijand Oscar Wilde in een meesterlijk pleidooi voor zijn idealen. Toen Whistler in 1892 een aantal van zijn vurige brieven publiceerde, noemde hij deze bundel passend *The Gentle Art of Making Enemies* (De edele kunst van het vijanden maken).

Kaarten maken

Whistler tekende altijd. Op briefkaarten, op losse vellen, op wat hij tegenkwam. Pak een kaartje en maak een eigen tekening of schets. Laat je inspireren door Whistlers werk. Een gracht, landschap, figuur of lichtreflectie. Neem de tijd.

Maak de kaart voor iemand die je wil verrassen: een vriend, een buur, iemand die je al lang iets wilde sturen. Doe hem in de brievenbus, dan zorgen wij dat de kaart opgestuurd wordt. Je mag hem uiteraard ook meenemen of ophangen aan de muur.

Etsen

Lijnets

Bij een lijnets bedekt de kunstenaar een koperplaat met een laag was. Met een naald krast hij lijnen in de was, zodat het koper bloot komt te liggen. In een zuurbad worden deze lijnen in de plaat “geëetst”. Na het afspoelen kunnen met inkt meerdere afdrukken gemaakt worden.

Drogenaald

Bij drogenaald krast de kunstenaar direct in het koper, zonder het gebruik van was of een zuurbad. Dat gaat sneller, maar geeft ruwere lijnen met een ‘zacht, fluwelig effect, schilderachtig en prachtig’, aldus Whistler zelf. Hij combineerde drogenaald vaak met lijnets, waardoor zijn werk een bijzondere diepte en textuur kreeg.

Plaattoon

Na het ininkten veegt de kunstenaar de plaat grotendeels schoon. Wat in de lijnen achterblijft, vormt het beeld. Een dunne inktfilm op de plaat zelf, de zogenaamde plaattoon, geeft een warme, gesluierde achtergrond. Whistler experimenteerde hier veel mee: elke afdruk was daardoor net iets anders dan de vorige.

Staten

Van een etsplaat kunnen meerdere afdrukken gemaakt worden. Whistler paste daarna soms de plaat weer aan door extra lijnen toe te voegen. Zo werd de voorstelling een klein beetje aangepast. De nieuwe afdruk noemen we de volgende staat. Dit proces kan herhaald worden, waardoor veel verschillende staten kunnen bestaan van een enkele ets. Met goed te kijken zie je de kleine verschillen.

Zelf proberen?

Pak de naald en probeer voorzichtig een paar lijnen in de plaat te krassen. Dit is de drogenaaldtechniek. Het maken van vloeiende lijnen is moeilijker dan met een lijnets. Voel na het krassen de lijn. De kleine opstaande randjes die de naald maakte zorgen voor een net iets andere afdruk op het papier.

Audio

Luister hier naar het gesprek tussen conservatoren Renske Suijver en Edwin Becker over het werk en leven van Whistler.

Thuis luisteren?
Scan hier de QR-code.

